

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 27 mars 2015

Mål nr

Ö 4060-14

KLAGANDE

CP

Ombud och offentlig försvarare: Advokat RB

MOTPART

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Undanröjande av skyddstillsyn

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten för Västra Sveriges beslut 2014-07-21 i mål Ö 3199-14

Dok.Id 103717

HÖGSTA DOMSTOLEN	Postadress	Telefon 08-561 666 00	Expeditionstid
Riddarhustorget 8	Box 2066	Telefax 08-561 666 86	08:45-12:00
	103 12 Stockholm	E-post:	13:15-15:00
		hogsta.domstolen@dom.se	
		www.hogstadamstolen.se	

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen upphäver hovrättens beslut, utom i fråga om ersättning till försvararen, och avslår yrkandet att den tidigare utdömda skyddstillsynen ska undanröjas (dom den 26 april 2013 av Hovrätten för Västra Sverige i mål B 1531-13).

Högsta domstolen beslutar att varning ska meddelas CP. Varningen ska delges CP av Övervakningsnämnden i Borås.

RB ska få ersättning av allmänna medel för försvaret av CP i Högsta domstolen med 24 381 kr. Av beloppet avser 8 463 kr arbete, 8 315 kr tidspillan, 2 727 kr utlägg och 4 876 kr mervärdesskatt. Staten ska svara för kostnaden.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

CP har yrkat att beslutet om undanröjande av skyddstillsynen ska upphävas.

Riksåklagaren har motsatt sig att hovrättens beslut ändras.

SKÄL

Inledning*Bakgrund*

1. CP (tidigare CGA) dömdes den 26 april 2013 av Hovrätten för Västra Sverige för bl.a. misshandel och stöld. Brotten hade begåtts när CP var 18–19 år. Påföljden bestämdes till skyddstillsyn med samhällstjänst i 140 timmar.

Hovrätten angav att om fängelse i stället hade valts som påföljd skulle fängelse i sex månader ha dömts ut. Genom domen undanröjdes en tidigare villkorlig dom, som hade förenats med 40 dagsböter. Den domen, som avsåg bl.a. stöld och försök till tillgrepp av fortskaffningsmedel, hade meddelats i april 2012.

2. Efter en framställning från övervakningsnämnden undanröjde tingsrätten, på talan av åklagaren, skyddstillsynen genom ett beslut den 9 maj 2014. Påföljden för CP bestämdes i stället till fängelse i fyra månader. Genom det överklagade beslutet har hovrätten fastställt tingsrättens beslut.

3. Innan tingsrätten beslutade att undanröja skyddstillsynen höll domstolen en muntlig förhandling. CP begärde att få bli hörd muntligen även i hovrätten. Åklagaren ansåg att det saknades skäl att ytterligare höra CP. I ett särskilt beslut den 24 juni 2014 avslog hovrätten CPs yrkande om att förhör skulle hållas.

4. Högsta domstolen har hållit förhör i målet.

Frågorna i målet

5. De frågor som ska behandlas i Högsta domstolen är främst
- om det nu finns skäl att undanröja skyddstillsynen och bestämma annan påföljd för brottsligheten, och
  - om hovrätten hade bort hålla förhör innan den fastställde tingsrättens beslut om undanröjande av skyddstillsynen.

Högsta domstolen kommer att behandla frågorna i den angivna ordningsföljden.

Undanröjandefrågan

Tillämpliga bestämmelser i brottsbalken m.m.

6. För den som har dömts till skyddstillsyn gäller ett allmänt krav på skötsamhet. Han eller hon ska också rätta sig efter de regler som gäller för verkställigheten. Har skyddstillsyn förenats med en föreskrift om samhällstjänst ska den dömde fullgöra samhällstjänsten enligt en arbetsplan som ska upprättas av Kriminalvården. (Se 28 kap. 5 a § första stycket och 6 § samt 26 kap. 14 § brottsbalken.)

7. När någon har meddelats en föreskrift om samhällstjänst förutsätts det att samhällstjänsten verkställs under den tid om ett år som den dömde normalt står under övervakning. Det kan emellertid inträffa att samhällstjänsten av olika skäl verkställs först senare. Då kan övervakningsnämnden enligt 28 kap. 5 a § andra stycket brottsbalken besluta om övervakning av den dömde under viss tid efter det att ett år av prøvotiden har förflutit. Ett sådant beslut ska dock inte fattas med automatik, utan bara om det behövs med hänsyn till den dömdes personliga förhållanden (N-O Berggren m.fl., Brottsbalken. En kommentar, supplement 22, juli 2009, s. 28:23).

8. Om den dömde inte uppfyller de krav som gäller för henne eller honom får primärt övervakningsnämnden, men också domstol på talan av åklagare, meddela olika slags föreskrifter och fatta beslut bl.a. om fortsatt övervakning av den dömde. Nämnden eller domstolen kan också besluta att den dömde ska meddelas varning. (Se 28 kap. 7 § brottsbalken.)

9. Om den dömde allvarligt har åsidosatt de regler som har gällt för henne eller honom får skyddstillsynen undanröjas av domstol. Undanröjande får

dock ske bara om det kan antas att sådana åtgärder som övervakningsnämnden får vidta blir utan verkan. (Se 28 kap. 8 § brottsbalken.)

10. Om skyddstillsynen undanröjs ska domstolen bestämma en annan påföljd för brottsligheten. I allmänhet är det då fråga om att skyddstillsynen ersätts med ett fängelsestraff. När detta straff bestäms ska domstolen enligt 28 kap. 9 § brottsbalken ta skälig hänsyn till det som den dömde har undergått till följd av domen på skyddstillsyn. Hänsyn ska också tas till böter eller fängelse som med stöd av 28 kap. 2 eller 3 § eller 34 kap. 6 § har dömts ut samtidigt med skyddstillsynen. Det sistnämnda hänger samman med att böter och fängelse av detta slag inte berörs av ett undanröjande av skyddstillsynen utan står kvar.

11. Beträffande verkställigheten av samhällstjänst finns vissa regler i förordningen (1998:642) om verkställighet av frivårdspåföljder (frivårdsförordningen). Enligt 3 kap. 2 § ansvarar Kriminalvården för att skaffa fram samhällstjänstplatser. Kriminalvården ska enligt 3 § upprätta en arbetsplan för samhällstjänsten. Denna ska innehålla uppgifter om var samhällstjänsten ska utföras, vilka arbetstider som ska gälla, det minsta och det högsta antalet timmar som den dömde får tillgodoräkna sig per vecka eller månad samt de övriga föreskrifter som är nödvändiga för verkställigheten.

Parternas ståndpunkter

12. CP har gjort gällande att han inte på ett allvarligt sätt har åsidosatt sina skyldigheter enligt domen. Han har anfört att han i vart fall borde ha meddelats en varning innan skyddstillsynen blev undanröjd.

13. Enligt riksåklagaren rör det sig i CPs fall om en allvarlig misskötsamhet. Riksåklagaren har framhållit att i de fall som domstolen har angett ett

alternativt fängelsestraff i domen, som den ska göra när en föreskrift om samhällstjänst meddelas, träder olika typer av behandlingshänsyn mera i bakgrunden och det blir i större utsträckning för domstolen att avgöra om den dömda allvarligt har åsidosatt vad som har gällt för henne eller honom än att bedöma om han eller hon kommer att sköta sig i framtiden.

Verkställigheten av skyddstillsynen i detta fall

14. I den promemoria som låg till grund för övervakningsnämndens begäran om undanröjande av skyddstillsynen har följande antecknats. CP har haft svårigheter att på egen hand finna en arbetsplats där han kan utföra sin samhällstjänst. Placeringen var till en början vid verksamheten Brygghuset i Borås. CP höll inte kontakt så som förutsätts. Han kallades därför till ”chefssamtal” den 19 september 2013. Vid det mötet sa han att han inte var särskilt motiverad att fullgöra samhällstjänsten. Han informerades då om att han inom två veckor skulle komma in med förslag till en ny placering eller också ta tillbaka sitt intresse för samhällstjänst. Den 14 oktober ändrades placeringen till verksamheten Brygghusets skatehall. Vid kontroll den 5 november 2013 var CP inte på plats. Han hade via sms meddelat kontaktpersonen att han hade förhinder, men inte vad detta bestod av. Han hörde inte heller av sig till beredskapen för samhällstjänst. CP kallades då till möte den 29 november, men han kom inte och meddelade inte heller varför han uteblev. Lekmannaövervakaren har gjort flera försök att motivera CP att genomföra samhällstjänsten. Övervakaren har bl.a. följt med till arbetsplatsen. Ett sista försök att få verkställigheten att komma igång gjordes vid ett möte hos frivården den 20 januari 2014. CP sa sig då inte vara motiverad att fullgöra samhällstjänsten. Därefter avbröts samhällstjänstplaceringen. CP har verkställt tio timmar av samhällstjänsten.

15. Kriminalvårdens personal har vid ett par tillfällen uppmanat CP att fullgöra samhällstjänsten och förklarat allvaret i situationen för honom. Han har dock inte meddelats någon varning av övervakningsnämnden.

16. Skyddstillsynen i övrigt har CP skött på ett tillfredsställande sätt. Övervakningen av honom upphörde efter ett år.

17. CP har i Högsta domstolen uppgett: Samhällstjänsten fungerade dåligt. Detta berodde mest på att kontaktmannen på Brygghuset inte var närvarande som han skulle och att CP inte fick några arbetsuppgifter. Dessutom uppträdde frivårdsinspektören otrevligt och nedlåtande mot honom. CP framförde hur han såg på situationen både till sin övervakare och till frivårdens personal. Det är riktigt att han lät bli att komma vid något tillfälle.

De två förutsättningarna för undanröjande

18. Som framgått gäller två förutsättningar för att en skyddstillsyn ska kunna undanröjas. Det ska vara klarlagt att den dömda allvarligt har åsidosatt de regler som på grund av domen på skyddstillsyn har gällt för henne eller honom. Om så är fallet ska det dessutom kunna antas att sådana åtgärder som övervakningsnämnden får vidta blir utan verkan.

Närmare om kravet på att det ska ha varit fråga om ett allvarligt åsidosättande

19. Enligt den tidigare lydelsen av 28 kap. 8 § brottsbalken fanns det inget krav på att den dömdes misskötsamhet skulle vara allvarlig för att ett undanröjande skulle få ske. I det lagstiftningsärendet genom vilket bestämmelsen i detta avseende fick sin nuvarande utformning uttalades att intagning i anstalt på grund av misskötsamhet är den mest kännbara sanktionen för den dömda

och att det därför är väl motiverat att i lagtexten tydligare markera att en sådan åtgärd inte bör tillgripas annat än när det har varit fråga om grov misskötsamhet, och i så fall först när frivårdens resurser kan anses uttömda (se prop. 1973:131 s. 42). Denna innebörd av lagstiftningen har bekräftats i rättsfallet NJA 2011 s. 511.

20. Bestämmelsen i 28 kap. 8 § brottsbalken ändrades inte i samband med att samhällstjänsten infördes på försök år 1990. Dock uttalades det i propositionen att det är viktigt att samhällstjänsten snabbt kan bytas ut mot en annan påföljd om den dömde inte fullgör samhällstjänsten enligt sitt åtagande och enligt den arbetsplan som har upprättats. Dessutom framhölls att, för att påföljdsformen ska vara ett trovärdigt alternativ till fängelse, det är viktigt att man har som utgångspunkt att misskötsamhet ska leda till att talan förs om undanröjande. Det tillades att normalt bör misskött samhällstjänst betraktas som ett sådant allvarligt åsidosättande av den dömdes åligganden att 28 kap. 8 § är tillämplig, men att omständigheterna dock kan vara sådana att övervakningsnämnden kan nöja sig med att meddela den dömde en varning. (Se prop. 1989/90:7 s. 28 f.; jfr också i fråga om kontraktsvård prop. 1986/87:106 s. 42.) När samhällstjänsten år 1999 blev ett permanent inslag i påföljdssystemet gjordes inga förändringar av reglerna för undanröjande av skyddstillsyn.

21. Förarbetsuttalandena får uppfattas så att det ska vara en klar skillnad vid bedömningen av om den dömde allvarligt har åsidosatt sina åligganden såsom dömd till skyddstillsyn mellan det fallet att det har rört sig om en vanlig skyddstillsyn och det, där skyddstillsynen har förenats med en föreskrift om samhällstjänst. Utgångspunkten ska vara att om en samhällstjänst har missköts så är det fråga om grov misskötsamhet (jfr NJA 2011 s. 511) som kan ligga till grund för ett undanröjande av skyddstillsynen.

CP har allvarligt åsidosatt sina åligganden enligt domen på skyddstillsyn

22. CP har vid flera tillfällen brutit mot den plan som har gällt för samhällstjänsten utan att han har haft någon giltig ursäkt för det. Det råder ingen tvekan om att han därmed allvarligt har åsidosatt vad han har haft att fullgöra genom domen på skyddstillsyn.

Närmare om kravet på att det ska kunna antas att åtgärder som övervakningsnämnden får vidta blir utan verkan

23. Några särskilda uttalanden om hur kravet, att det ska kunna antas att åtgärder som övervakningsnämnden får vidta blir utan verkan, ska förstås gjordes inte när brottsbalken infördes. I Nils Beckman m.fl., Kommentar till Brottsbalken III. Påföljder m.m., 1967, s. 126 f. uttalas emellertid att det inte är en förutsättning för att övervakningsnämnden ska begära att skyddstillsynen undanröjs att nämnden har vidtagit någon av de åtgärder som den skulle kunna vidta. Det framhålls dock att det av naturliga skäl sällan kan antas att den dömda inte ska låta rätta sig om nämnden inte har försökt med någon eller några av dessa åtgärder.

24. Frågan om undanröjande av skyddstillsyn diskuterades i det lagstiftningsärende år 1982 varigenom reglerna för villkorlig frigivning och för de s.k. frivårdspåföljderna ändrades i vissa delar. Lagändringarna innebar bl.a. att övervakning av den som har dömts till skyddstillsyn normalt ska upphöra när det har gått ett år av prøvotiden; tidigare gällde en tid om två år. I 28 kap. 7 § brottsbalken infördes möjligheten i första stycket 2 att vid misskötsamhet från den dömdes sida besluta om övervakning viss ytterligare tid. I propositionen uttalades att det inte kan undvikas att den som konsekvent underlåter att rätta sig efter de regler som gäller för en frivårdspåföljd till slut måste ges en frihetsberövande påföljd. Samtidigt ansågs det klart att en så ingripande

sanktion som omvandling av påföljden i regel måste ha föregåtts av andra försök att komma till rätta med misskötsamhet från den dömdes sida. Det framhölls också att det bara i mycket särpräglade fall kan komma i fråga att väcka talan om undanröjande av skyddstillsynen, om den aktuella misskötsamheten består endast i brott mot de allmänna skötsamhetskrav som är förenade med påföljden. (Se prop. 1982/83:85 s. 95.)

25. Vid införandet av samhällstjänsten fokuserade lagstiftaren inte särskilt på denna fråga. Konstruktionen av samhällstjänsten, som en skärpt form av villkorlig dom eller skyddstillsyn med ett alternativt fängelsestraff angivet, och de uttalanden om att samhällstjänstens trovärdighet som påföljdsalternativ kräver att den snabbt kan bytas ut mot en annan påföljd om den dömda inte fullgör samhällstjänstarbetet enligt sitt åtagande och arbetsplanen får dock anses innebära, att bedömningar av den dömdes framtida förhållningssätt och av förutsättningarna för att han eller hon ska följa den uppgjorda arbetsplanen träder mera i bakgrunden när en samhällstjänst har missköts. I stället gäller att domstolen i större utsträckning får grunda sitt beslut på misskötsamheten som sådan. (Se p. 21.)

26. Detta betyder emellertid inte att domstolen kan underlåta att bedöma den i lagen angivna förutsättningen att det kan antas att åtgärder som övervakningsnämnden får vidta blir utan verkan. Denna fråga ska bedömas med hänsyn till de förhållanden som föreligger när domstolen fattar sitt beslut (se NJA 1986 s. 78). Det är en mycket ingripande åtgärd att ersätta en skyddstillsyn med ett fängelsestraff. I det särskilda fallet kan också en åtgärd av övervakningsnämnden leda till att samhällstjänsten faktiskt genomförs och att ett undanröjande kan undvikas. Det bör därför normalt krävas att övervakningsnämnden har vidtagit åtminstone någon åtgärd, t.ex. meddelat den dömda en varning, som har visat sig verkningslös för att det ska vara berättigat att

undandröja en skyddstillsyn med samhällstjänst. Övervakningsnämndens åtgärder bör sättas in snabbt i fall då samhällstjänst har missköts.

Det kan i detta fall inte antas att åtgärder som övervakningsnämnden får vidta blir utan verkan

27. CP har berättat följande. Det hade viss betydelse för hans svaga motivation att utföra samhällstjänsten att hans hemförhållanden inte var bra. Nu har emellertid hans situation förändrats till det bättre och han har fått struktur på sitt liv. Han gifte sig sommaren 2014 och har ett litet barn tillsammans med sin fru. Han är aktivt arbetssökande och ska om ett tag vara föräldraledig. Han har deltagit i ett program i Arbetsförmedlingens regi och har också gått på en svetskurs. Deltagandet i kursen avbröt han dock i förtid eftersom han kände att svetsarbete inte är något för honom. Om han får möjlighet till det kommer han att slutföra samhällstjänsten enligt den arbetsplan som frivården gör upp.

28. Som framgått har CP inte meddelats någon varning enligt 28 kap. 7 § brottsbalken. När talan om undandröjande av skyddstillsynen väcktes hade verkställigheten av skyddstillsynen pågått i nästan ett år och samhällstjänsten i praktiken varit avbruten i mer än fyra månader. CPs personliga och sociala situation har nu, ett och ett halvt år efter misskötsamheten, förbättrats så påtagligt att det saknas skäl att anta att han inte skulle rätta sig efter en varning. Därmed är förutsättningarna för ett undandröjande av skyddstillsynen inte uppfyllda i CPs fall. I stället ska reaktionen på hans misskötsamhet bli att han meddelas en varning.

29. Det behöver inte fattas något beslut om att CP på nytt ska ställas under övervakning (jfr p. 7 och 16).

Handlägningsfrågan*Tillämpliga rättegångsbestämmelser*

30. När en talan förs om undanröjande av skyddstillsyn ska tingsrätten ge den dömde tillfälle att yttra sig. Begär den dömde att bli hörd muntligen ska han eller hon ges tillfälle till det. (Se 38 kap. 8 § brottsbalken.)

31. Överklagas ett beslut om undanröjande av skyddstillsyn ska målet i hovrätten handläggas enligt reglerna i 52 kap. rättegångsbalken om överklagande av beslut. Förfarandet enligt det kapitlet är normalt endast skriftligt. Om det är nödvändigt för utredningen i målet att en part eller någon annan hörs muntligen, får hovrätten dock besluta om detta på lämpligt sätt (se 52 kap. 11 §).

Innebörden av regeln i 52 kap. 11 § rättegångsbalken för ett mål om undanröjande av skyddstillsyn

32. Ordalydelsen av 52 kap. 11 § rättegångsbalken uttrycker en stark restriktivitet i fråga om muntlighet när det är beslut som överklagas. En sådan återhållsamhet är också avsedd för de allra flesta fallen. Mål enligt 52 kap. kan emellertid avse också rättsområden där behovet av muntlighet är starkt. (Se Lars Welamson och Johan Munck, Rättegången i hovrätt och Högsta domstolen, Rättegång VI, 4 uppl. 2011 s. 128.)

33. Vid tillämpningen av reglerna i 52 kap. rättegångsbalken måste beaktas att det av artikel 6.1 i Europakonventionen följer att en part vid överklagande av beslut i vissa fall har rätt till muntlighet i den högre instansen. Frågan har varit aktuell i Europadomstolen vid flera tillfällen. I sin dom i målet Miller mot Sverige, no. 55853/00, 8 februari 2005, uttalade domstolen i och för sig

att en mindre strikt standard i fråga om rätten till muntlig förhandling kan tillämpas i högre instans när en offentlig förhandling har hållits i första instans. Avgörande för om en muntlig förhandling måste hållas är emellertid vilken karaktär de frågor har som ska behandlas. Är det fråga om en bedömning av faktiska förhållanden som parterna har olika uppfattning om finns det i regel en rätt till muntlighet i andra instans. Skyldighet att hålla muntlig förhandling gäller dock inte i förhållande till en part som har avstått från sin rätt. (Här kan också hänvisas bl.a. till Europadomstolens dom i målet Ekbatani mot Sverige, no. 10563/83, 26 maj 1988, serie A no. 134, samt till rättsfallen NJA 1997 s. 579, NJA 1998 s. 232, NJA 1999 s. 113 och NJA 2002 s. 300.)

34. Ett undanröjande av skyddstillsyn är en för den dömde mycket ingripande åtgärd. Om ett undanröjande sker blir det regelmässigt fråga om att bestämma ett fängelsestraff, inte sällan på åtskilliga månader. Vidare gäller, för att ett undanröjande ska få ske, att det ska kunna konstateras både att den dömde allvarligt har åsidosatt sina skyldigheter enligt domen och att det kan antas att sådana åtgärder som övervakningsnämnden får vidta blir utan verkan. Har parterna olika uppfattningar om sakförhållandena eller om de kan leda till ett undanröjande får det därför anses finnas en principiell rätt för den dömde till muntlig förhandling också i hovrätten. Detsamma gäller om oenigheten rör vilken påföljd som ska ersätta skyddstillsynen.

CP hade rätt till muntlig förhandling i hovrätten

35. I sitt överklagande till hovrätten begärde CP att hovrätten skulle hålla sammanträde och att kompletterande förhör skulle hållas med honom. Denna begäran borde hovrätten ha bifallit.

36. Det rättegångsfel som hovrätten har begått har avhjälppts i Högsta domstolen, som ju har hållit förhandling.

Sammanfattning

37. Detta innebär att målet inte ska återförvisas till hovrätten, utan ska avgöras i sak av Högsta domstolen.

38. Hovrättens beslut ska ändras på det sättet, att yrkandet om undanröjande av skyddstillsynen ska avslås. Detta innebär att skyddstillsynen fortsätter att löpa.

39. CP ska meddelas varning. Varningen ska delges CP av övervakningsnämnden (se 2 kap. 8 § frivårdsförordningen).

I avgörandet har deltagit: justitieråden Marianne Lundius,
Ann-Christine Lindeblad, Gudmund Tojjer, Martin Borgeke (referent)
och Svante O. Johansson
Föredragande justitiesekreterare: Christian Malmqvist